

El català a l'Alta Cerdanya: viu al carrer, mort a les institucions

A les dotze del migdia s'acaben les classes del matí a l'escola d'Angostrina, un poble de l'Alta Cerdanya, dins l'estat francès, de 550 habitants a vuit quilòmetres de la frontera de Puigcerdà. En Gabriel, l'Emma, en Léo, la Jade, en Raphaël, la Louise, en Louis, l'Ambre, l'Arthur i l'Alba agafen el bus que gestiona el departament dels Pirineus Orientals (PO) per anar cap a casa. Tots saben dir alguna cosa en català, però parlen en francès. Sempre i arreu. El català és una llengua que senten seva com una tradició local. Com poden sentir seva la sardana.

El departament dels Pirineus Orientals és la versió oficial de l'anomenada Catalunya Nord i que formen les comarques del Rosselló, el Vallespir, el Conflent, el Capcir i l'Alta Cerdanya, la vall partida entre els dos estats. En aquestes cinc comarques hi ha 382 escoles, de les quals 13 tenen un projecte bilingüe en francès i català. La resta és un monopoli lingüístic en francès. D'aquestes tretze escoles, tres són a l'Alta Cerdanya: les de la Guingueta d'Ix, Font-romeu i Angostrina. Els tres centres ofereixen català als alumnes de primària, no pas a l'edat intermitja del que en el sistema francès s'anomena 'collège' i que compren els cursos previs a l'institut, el 'Lycée'. De manera que l'ensenyament del català pateix en el millor dels casos una ruptura entre la primària i l'institut. Amb tot, la situació del català a l'Alta Cerdanya és millor que en la resta de la Catalunya Nord perquè, justament quan els infants es fan joves, van a l'institut i comencen a sortir de casa, la vida d'oci, festes, cultura, esport i animació la troben en català al costat sud de la frontera. I és aleshores quan recuperen la llengua intuïda en l'escola primària.

La façana de l'Ajuntament de la Guingueta, amb el rètol en català i les banderes oficials

Així, a la pràctica són els municipis de Puigcerdà i Llívia, amb la seva oferta cultural, gastronòmica i d'oci, els que afavoreixen que el català tingui una presència entre la població de l'Alta Cerdanya molt superior de la que té a la resta de comarques de Catalunya Nord. Segons dades aportades per les escoles de la comarca, aproximadament el 60% dels joves de l'Alta Cerdanya, amb Sallagosa, Font-romeu i la Guingueta d'Ix com a caps de població, tenen algun contacte directe amb la llengua catalana, un percentatge molt per sobre del 19% que es registra en les altres comarques nord-catalanes. Aquest escenari se sustenta pel fet que la Cerdanya és una realitat geogràfica única i que a la vall els conceptes de Catalunya Nord o Sud són inexistents. La Cerdanya és una sola vall a l'hora de moure's i consumir, i això fa que el català hi sigui més permeable. Amb tot, la situació de la llengua catalana és fràgil i en perill d'extinció a les aules i en l'àmbit institucional.

La permeabilitat de la frontera fa que el 60% dels francesos contacti amb el català

Efectivament, l'ensenyament del català es concentra principalment en les tres escoles de primària d'Angostrina, la Guingueta d'Ix i Font-romeu. Aquestes escoles ofereixen programes bilingües on la meitat de les assignatures s'imparteixen en català i l'altra meitat en francès. Aquestes classes esdevenen clau en la introducció i manteniment de la llengua entre els alumnes d'entre sis i onze anys. A la resta d'escoles de primària, el català s'ensenyava de manera molt limitada, amb intervencions puntuals d'una o dues hores setmanals a càrrec de docents externs. Aquestes classes d'iniciació no garanteixen un aprenentatge profund ni un ús continu de la llengua.

La sortida de l'escola d'Angostrina, una de les tres bilingües

Als instituts, la situació canvia. Al Liceu de Font-Romeu els alumnes tenen dues hores setmanals de català com a assignatura optativa, mentre que al Liceu de la Guingueta d'Ix hi ha algunes assignatures en català però només de manera puntual i depenent de la demanda familiar. Els programes bilingües que existien anteriorment ja no estan en funcionament. Així, el català es manté principalment dins l'àmbit escolar i familiar, amb un contacte regular però amb una proporció limitada de parlants habituals.

Laurent Leygue, professor de català al Liceu de Font-Romeu i alcalde d'Estavar en els últims anys, aporta una visió personal sobre la situació del català a la comarca: «tenim les escoles bilingües amb la meitat de les assignatures que s'imparteix en català i l'altra meitat en francès, però més enllà d'això el català és poc present a les aules». Pel que fa a les escoles amb una sola hora i mitja setmanal de català, afegeix: «això és obligatori per a tots els alumnes, però no garanteix un ús continu ni fluïdesa», atès que es tracta d'un nivell molt inicial d'aprenentatge.

Rètol de restaurant en francès i espanyol

Sobre l'ensenyament als instituts, Leygue precisa que «al Liceu de Font-Romeu oferim tan sols l'assignatura de llengua catalana, en dues hores a la setmana, i és optativa. No tothom la fa. A fora de l'escola, hi ha unes quantes famílies que parlen català, i en aquest sentit, és gairebé la mateixa situació que fa vint anys.» En aquest punt, el paper de les famílies vingudes de Puigcerdà i la seva influència juguen un rol important: «A Estavar hi ha unes quinze famílies que treballen a la Seu, a Puigcerdà o a Llívia, i que venen a viure a l'Alta Cerdanya; aquests veïns parlen català sempre, però també parlen francès.» Leygue assenyala que, tot i la immigració i la diversitat lingüística, el contacte amb el català es manté estable: «la llengua conserva presència gràcies a la transmissió familiar, a les escoles bilingües i al contacte amb la resta de la Cerdanya». Sobre la tendència general a llarg termini, Leygue adverteix: «el

que ha canviat és el nombre d'alumnes que fa català, que és a la baixa. Les reformes en ensenyament fan que les llengües regionals siguin optatives i perdin pes entre els alumnes de batxillerat perquè els joves no volen fer dues hores més a la setmana si no és per guanyar punts.»

Amb tot, el professor de català a Font-romeu coincideix que l'Alta Cerdanya manté una situació més favorable que altres zones de Catalunya Nord, amb un contacte directe amb el català al voltant del 60%, molt per sobre del 19% de les comarques com el Vallespir, el Conflent o el Rosselló: «la combinació de la presència escolar, la tradició familiar i la proximitat amb zones catalanoparlants permet que la llengua continuï viva, tot i que l'ús quotidià és limitat i depèn de contextos específics i comunitats concretes. Cal pensar que a Perpinyà, que és la zona més poblada de la Catalunya Nord, no tenen aquest contacte directe amb catalanoparlants».

Dia a dia bilingüe amb intercanvis

Pocs minuts després de les dotze del migdia, el pati de l'escola d'Angostrina ja s'ha buidat. Els alumnes han marxat a dinar i el poble se submergeix en una calma i un silenci que formen part de la cultura francesa. A vuit quilòmetres, la capital més poblada de la Cerdanya, Puigcerdà amb 9.000 habitants a la part de l'estat espanyol, bull encara de gent al carrer, perquè la cultura popular i els costums viuen aquí la jornada amb dues hores de decalatge. Asseguda en un banc, la directora de l'escola Louis-Clerc, Magalí Viguier, aprofita la pau per repassar la jornada. Aquesta quietud de migdia contrasta amb l'activitat intensa que es reprèn a la tarda. És en aquest context que el centre continua desenvolupant el seu projecte educatiu amb normalitat.

Magalí Viguier, directora de l'escola Louis-Clerc

L'escola d'Angostrina es manté com un dels referents de l'ensenyament bilingüe a la Cerdanya dins de l'Estat francès, amb un model que combina català i francès i que, actualment, arriba aproximadament a la meitat de l'alumnat del centre. Tal com explica Magalí Viguier, el centre forma part del reduït grup de tres escoles de la Cerdanya francesa que ofereixen classes bilingües, i en destaca la seva trajectòria, ja que va ser el primer a implantar-se fa vint-i-cinc anys: «La iniciativa es va impulsar al principi gràcies a l'equip docent de l'època, amb un paper destacat de l'anterior directora, Monique Guerrero, amb qui es va treballar conjuntament per consolidar el model educatiu actual». Pel que fa a l'alumnat, l'escola compta amb uns seixanta estudiants en total. D'aquests, aproximadament una trentena segueixen el programa bilingüe català-francès, mentre que la resta cursen els estudis íntegrament en francès. Tot i això, el contacte amb la llengua catalana s'estén a tot el centre.

En aquest sentit, els alumnes que no formen part del programa bilingüe reben una hora setmanal d'iniciació al català, de manera que la resta de nens i joves del poble i de l'entorn assoleixen un primer contacte amb la llengua. La directora hi afegeix que «a més d'aquest programa estable de cultura bilingüe, l'escola també impulsa regularment projectes transfronterers amb altres escoles de la part sud de la vall que reforcen la presència de la llengua i la cultura catalanes».

Més enllà de l'àmbit estrictament escolar, la presència del català també es manté viva en l'entorn social. En pobles com Angostrina, part de l'alumnat té contacte amb la llengua a través de l'àmbit familiar o d'activitats extraescolars, com l'esport o la música, remarca Magalí Viguier, que és nascuda a Perpinyà: «Aquest context contribueix a reforçar l'ús del català entre els més joves i consolida el paper de l'escola com a peça clau en la preservació i transmissió de la llengua a l'Alta Cerdanya».

MONIQUE GUERRERO

Activista històrica pel català a l'Alta Cerdanya

«Hem d'estar alerta amb les dues llengües dominants»

Monique Guerrero, activista cultural de l'Alta Cerdanya, va ser reconeguda amb el guardó Cerdà de l'Any en l'edició del 2019. Es tracta d'un premi atorgat per l'Institut d'Estudis Ceretans (IEC) que destaca a les persones més implicades en la promoció i preservació de la cultura i els valors de la comarca. Guerrero va rebre el reconeixement per la seva tasca dedicada a la promoció del català a l'Alta Cerdanya, entre altres accions.

La trajectòria de Monique Guerrero, ja retirada, destaca pel seu vessant educatiu. Va ser una de les impulsores de les classes bilingües francès-català a la Cerdanya, fet que va esdevenir una fita clau per a l'ensenyament del català. A més, Guerrero ha estat un referent en l'acompanyament de nens amb dificultats escolars, contribuint a la seva integració i al seu èxit acadèmic.

Una altra de les seves grans fites ha estat la dedicació a la preservació del Tren Groc, la línia ferroviària emblemàtica que connecta diversos municipis de la comarca i que, en els darrers anys, ha estat en perill de desaparèixer. Guerrero ha estat presidenta del comitè de defensa d'aquesta línia ferroviària i ha organitzat nombroses iniciatives per sensibilitzar la població sobre la importància de mantenir aquest mitjà de transport, tant per la seva funció de connexió entre l'Alta i la Baixa Cerdanya.

Guerrero recorda els inicis de la seva lluita per la llengua: «era l'any 2000 i tot era molt difícil. L'Ajuntament d'Angostrina de l'època ens donava suport i vam poder comptar amb la mobilització popular per posar en marxa les primeres classes de català».

La impulsora de les classes bilingües indica que ara també és present el català

Guerrero considera que la situació del català al territori està marcada per la manca de voluntat institucional per desenvolupar-lo, especialment en l'àmbit educatiu: «sobretot és l'educació nacional que falla, la manca de continuïtat en l'aprenentatge del català entre etapes educatives i l'ensenyament es limita a una simple iniciació. A més, els projectes bilingües s'han anat substituint per classes multilingües on es prioritza l'anglès o l'espanyol». Així, la situació del català depèn essencialment de l'escenari en cada casa, «jo per exemple, parlo català amb la meua filla i amb els seus nets, però al poble en general es parla francès» i alerta que la pressió de la segona residència barcelonina està creant una nova realitat: «al supermercat sento més espanyol que català».

El futur del català a l'Alta Cerdanya, «és difícil, la gent parla francès, les escoles són petites i no tothom té la voluntat de mantenir la llengua. Potser amb dues o tres generacions es podrà veure algun canvi, però ara la situació és complicada». L'activista llança un advertiment a les noves generacions i els gestors públics d'un costat i l'altre de la frontera: «hem d'estar alerta amb la pressió de les llengües dominants, si no hi ha suport ni consciència col·lectiva, el català continuarà sent minoritari. És la realitat que vivim dia a dia a l'Alta Cerdanya.»

L'etapa de la Bressola va acabar el primer trimestre de 2012.

La Bressola, un intent que va durar 20 anys

El Consell d'Administració de la Bressola va anunciar el febrer del 2012 el final d'una etapa important pel que fa a la situació del català a l'Alta Cerdanya: el tancament de l'Escol Bressola de Caldegas. Després d'11 anys, el centre va tancar portes al final del curs 2011/2012. Aquest projecte va ser una experiència pionera i referencial per a moltes famílies de la comarca. La Bressola de Caldegas va ser fundada el 2001 amb l'objectiu de proporcionar una educació en català als nens i nenes de l'Alta Cerdanya seguint el model que ja s'oferia a la resta de comarques de la Catalunya Nord. El projecte va sorgir com a resposta a la demanda creixent de famílies que volien garantir que els seus fills poguessin rebre una formació de qualitat en llengua catalana. Després del tancament, la comunitat educativa amb els pares al capdavan va impulsar una altra escola que recollís l'esperit de la Bressola. Va ser l'escola Jordi Pere Cerdà, de Sallagosa, que va obrir el setembre del 2012 amb quinze alumnes. La demanda de places va anar creixent i en els cursos següents va arribar a la cinquantena d'alumnes. L'escola, però, va tancar el juny del 2021, sentenciada per la pandèmia i la manca d'ajudes públiques.

Resta de comarques del nord: el 81% mai fa català

Si la situació del català a l'Alta Cerdanya ja és delicada a causa del poc suport institucional, amb tan sols tres escoles de primària bilingües i, en l'ensenyament secundari, una oferta limitada a una única classe d'iniciació en alguns centres i als dos instituts, a la resta de les comarques de la Catalunya Nord és encara més crítica.

Les dades sobre l'ensenyament del català al conjunt de la Catalunya Nord mostren que tan sols el 19 % de l'alumnat té algun contacte amb el català durant l'escolarització. Això suposa uns 15.700 estudiants sobre un total de 82.800, segons l'Oficina Pública de la Llengua Catalana. Així, l'informe sobre el curs 2024-2025 d'aquest organisme de nova creació indica que el 81 % dels alumnes nord-catalans no té cap mena de contacte amb el català a l'escola i que només el 6 % de l'alumnat que el cursa rep una educació bilingüe o en immersió, és a dir, 4.864 estudiants. Tot i que aproximadament la meitat dels centres ofereixen alguna forma d'ensenyament en català, aquesta presència disminueix notablement a mesura que s'avança en els nivells educatius, cosa que dificulta assolir un ús fluid i natural de la llengua i limita les oportunitats de consolidació lingüística.

Un espai en una escola de l'Alta Cerdanya amb tots els missatges en francès

En aquest escenari, és en els estudis de primària, dels tres als deu anys, on el català té una presència més significativa. En aquesta franja, l'Oficina Pública de la Llengua Catalana ha registrat un lleuger avanç en l'última dècada: el percentatge d'alumnes amb contacte amb la llengua ha passat del 25 % al 31 %, assolint uns 13.000 infants. Del total, el 22 % rep català introductori, el 5,6 % estudia en centres bilingües i el 2,8 % participa en programes d'immersió. Això representa uns 1.100 estudiants matriculats en escoles com Arrels o la Bressola, que continuen creixent però encara constitueixen una minoria molt reduïda dins del sistema educatiu. Malgrat aquest petit progrés, l'ensenyament bilingüe només ha guanyat un punt percentual en aquests deu anys.

En l'etapa entre els onze i als catorze anys, la situació empitjora notablement: entre 2008 i 2018 uns 500 alumnes van perdre el contacte amb el català, i aquestes xifres no s'han recuperat. El 2024, només un de cada deu estudiants d'aquest tram, el 9,5 %, cursa català. A batxillerat, dels quinze als disset anys, el retrocés és encara més evident. Tot i que la presència ja era escassa, en els últims deu anys ha baixat dos punts més, fins al punt que només el 2,7 % dels joves estudiants tenen alguna forma d'ensenyament en català, és a dir, menys de 500 alumnes.

Segons una denúncia de Plataforma per la Llengua, «la major part de l'alumnat de la Catalunya Nord no disposa d'una educació efectiva que els permeti parlar català amb fluïdesa», fet que posa en evidència les mancances del sistema educatiu en aquest àmbit. Tot i la situació desfavorable a les escoles, el català compta amb un suport social ampli: el 87 % dels nord-catalans voldrien que fos llengua oficial a França, segons diverses enquestes.

Aquest contrast entre suport social i presència institucional reflecteix una desconexió significativa entre la voluntat ciutadana i les polítiques públiques.

Alumnes de tota la vall en una sortida conjunta

Les escoles fan plans fronterers pel seu compte

A pesar de les dificultats institucionals per mantenir el català a l'Alta Cerdanya, un moviment de base silenciós i constant hi juga un paper a favor. Una de les claus del manteniment de la llengua local a la part dins l'estat francès és la iniciativa espontània i voluntària dels equips docents de les escoles més a tocar de la frontera d'emprendre projectes escolars puntuals d'intercanvi transfronterer. En aquest sentit, el Consell Comarcal, l'ens que agrupa els ajuntaments de la part sud, també ha impulsat durant anys aquest intercanvi amb jornades com ara la Festa de l'Arbre.

És en aquest context que aquesta setmana s'ha tornat a fer evident el potencial d'aquests projectes. Les escoles Llums del Nord, de Puigcerdà, i el centre de la Guingueta d'Ix (Bourg-Madame), separades per poc més de dos quilòmetres, han dut a terme una nova iniciativa conjunta dins del seu Projecte Transfronterer. La proposta que parteix de la filosofia: «quan parlem d'infants, les fronteres simplement desapareixen», tal com remarca l'eslògan utilitzat per la promoció de l'activitat. Així, el Casino Ceretà de Puigcerdà s'ha omplert de música i complicitat amb el concert dels alumnes de 4t i 5è dels dos centres. Dalt de l'escenari, les veus s'han unit amb naturalitat combinant llengües i cultures. L'acte ha esdevingut una mostra de com aquests projectes «afavoreixen la convivència, el respecte mutu i l'aprenentatge compartit, tot reforçant alhora la presència del català en un context en què sovint queda

relegat», tal com han apuntat els responsables d'educació de l'Ajuntament, institució que ha donat suport a l'acció. L'activitat dona continuïtat a d'altres realitzades al llarg del curs. En altres projectes impulsats pel Consell Comarcal també s'ha involucrat en les accions pedagògiques el sector agroalimentari local.

Per tal de fomentar l'ús social de la llengua, la Generalitat de Catalunya va concedir una subvenció de 800.000 euros a l'Associació d'Amics de la Bressola per finançar personal docent el 2025. Igualment, en els últims exercicis, el Govern també ha aportat 80.000 euros a l'Associació per a l'Ensenyament del Català (APLEC), contribuint així a sostenir iniciatives educatives i culturals essencials per a la supervivència de la llengua. Malgrat aquests esforços, molts experts coincideixen a assenyalar que caldrien mesures més ambiciosos i estructurals per garantir el futur del català a la Catalunya Nord.